

Kabzińska, Krystyna

"Badania opioidów oraz ich rola w rozwoju nauk o leku w Polsce w XIX wieku", Iwona Arabas, Warszawa 1995 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 40/2, 186-188

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

być pracą wzorcową. *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim* wzbudziły zresztą zainteresowanie w środowisku badaczy dziejów nauk medycznych. Praca ta uzyskała w 1994 r. wyróżnienie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji. Ale krąg odbiorców, ze względu na ujęcie problemu, mogłyby znacznie wykraczać poza wąskospecjalistyczne grono historyków medycyny. Żałować zatem należy, że tak wartościowa pozycja wydana została przez Akademię Medyczną w Łodzi w nakładzie zaledwie 150 egzemplarzy. Spełniony został tym samym habilitacyjny obowiązek publikacji dysertacji, lecz możliwości jej rzeczywistej recepcji znacznie ograniczono. Pozostaje mieć jedynie nadzieję, że któreś z zainteresowanych tematyką wydawnictw podejmie się publikacji drugiego wydania w znacznie większym nakładzie.

Jaromir Jeszke
(Poznań)

Iwona Arabas: *Badania opioidów oraz ich rola w rozwoju nauk o leku w Polsce XIX wieku*. Warszawa 1995 Polska Akademia Nauk – Instytut Historii Nauki. Pracownia Historii Nauk o Leku, 180 s., 3 nlb., ilustr. w tekście.

Wydawnictwa Instytutu Historii Nauki PAN wprowadziły w 1995 r. na rynek nową wartościową pozycję, za jaką uważam książkę p. Iwony Arabas: *Badania opioidów oraz ich rola w rozwoju nauk o leku w Polsce XIX wieku*. Książka jest wynikiem długoletnich badań autorki nad tematem określonym tytułem. Prezentuje obszerny, monograficzny ujęcie problemu wykorzystania narkotycznych właściwości opium, metody wydzielenia jego składników z materiału roślinnego pochodzenia tak azjatyckiego, jak i europejskiego, prac zmierzających do rozpoznania składników opium, ich działania fizjologicznego i zastosowania praktycznego w preparatach farmaceutycznych.

Tym samym do wielowiekowych zainteresowań tym tematem został dopisany nowy rozdział o dziewiętnastowiecznych dokonaniach polskich. Wieloaspektowość zagadnień poruszanych w książce została trafnie podkreślona przez dokonanie podziału treści na trzy zasadnicze części: *Badania składu chemicznego opium w pierwszej połowie XIX w.* (część I), *Wiedza o opium i wczesnej recepcji badań nad jego składem chemicznym w polskim piśmiennictwie* (część II) i *Opioidy a kierunki zmian w naukach o leku w Polsce* (część III).

Całość dopełniają aneksy, w których ukazano bogaty zestaw (61 recept) preparatów galenowych zawierających opium i morfinę (aneks 1) opisanych w okresie od 1836 do 1851 r., w cytowanych źródłach. Aneks 2 daje wyrazisty, tabelaryczny przegląd form leków, zawierających opium, włączonych do

następujących farmakopei polskich: *Farmakopea kościuszkowska* (1794), *Pharmacopoeia Regni Poloniae* (1817), *Farmakopea Szpitalna* (1838), *Projekt Farmakopei F. Skobla* (1842) i *Farmakopea Szpitalna* (1860).

Bardzo obszerna bibliografia została podzielona na: 1) źródła rękopiśmienne (14 pozycji) przechowywane w bibliotekach i archiwach polskich, 2) źródła drukowane (176 pozycji) i 3) opracowania (174 pozycje). Obfitość zestawionych źródeł, poza rzetelną informacją, podkreśla wagę omawianego przez autorkę tematu, który na przestrzeni tylko stu wybranych lat przyciągał uwagę tak wielu badaczy i praktyków. Wśród autorów źródeł drukowanych znajdujemy nazwiska, które przeszły do historii chemii, farmacji, botaniki, medycyny, jak też mniej znane, które pokrył już cień zapomnienia.

Wypowiedzi o opium i jego alkaloidach zamieszczone były w opracowaniach książkowych (Chodkiewicz, Sniadecki i inni), lecz najobszerniejsze występowały w czasopiśmie specjalistycznych, które autorka przytacza wielokrotnie, jak przykładowo: „Pamiętnik Farmaceutyczny Krakowski”, „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński”, „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”, „Tygodnik Lekarski”, „Dziennik Medycyny, Chirurgii i Farmacji” itp. Nie brak też odniesień do literatury obcej, głównie niemieckiej, np. „Journal der Pharmazie”. Wśród autorów opracowań znajdujemy wiele nazwisk współczesnych historyków nauki polskiej, gdyż przegląd ten obejmuje prace wydane głównie w XX wieku, sięgając i po te najnowsze pochodzące z lat dziewięćdziesiątych naszego stulecia.

Przedstawione opracowanie, jak już pisałam, jest całkowicie nowym rozdziałem dopisanym do historii opium, którego działanie na organizm ludzki i jego niezwykłość przyciągała uwagę poprzez tysiąclecia. Toteż autorka książki trafnie ograniczyła się do przytoczenia we wstępie kilku ważnych pozycji literaturowych z lat 1980–1993 wraz ze źródłem głównym – *System Med. Line*, wskazującym na istnienie 126 pozycji odnoszących się do tematyki opium.

Historyczny przegląd prac badawczych odnoszących się już do chemicznego badania składu opium zawarty jest w czterech rozdziałach części pierwszej, ukazując zainteresowania poszczególnymi alkaloidami opium, w tym głównie morfiny, której – według słów autorki – „historia jako leku i narkotyku to długotrwały proces, w którym zmagania uczonych nad perfekcyjnością stosowania uzyskanego związku dla dobra cierpiącego człowieka, przyniosły również śmiertelne dla niego zagrożenia” (s. 6). Wszystko rozgrywa się na tle ogólnego postępu nauk przyrodniczych XIX w., który zwłaszcza w tym okresie doznał ogromnego przyspieszenia, mimo niewątpliwego jeszcze prymitywizmu metod i środków poznawczych.

Oczywistą nowością w omawianych treściach jest wątek polski, dokumentujący równoległość rozwoju nauki o leku dokonywanym się w Polsce i w świecie. Istotne jest tu podkreślenie przez autorkę historycznego rozwoju polskiej farmacji

i wkładu farmaceutów polskich, gdyż to właśnie oni w XIX w. zadbali, by dostarczyć leki powszechnie stosowane społeczeństwu polskiemu i by wiedza ta nie pozostawała w tyle za osiągnięciami innych przodujących krajów. Najdobitniej tezę tę podkreślają licznie przytaczane czasopisma polskie wskazujące na ciągły przepływ aktualnej wiedzy o najnowszych odkryciach naukowych i ich wdrożeniach.

Biorąc pod uwagę, że autorka problemu opioidów omawia w świetle: opium jako surowca farmaceutycznego, ewolucji form leków galenowych, cech farmakologicznych morfiny, otrzymuje się znakomity i wieloaspektowy zarys zagadnienia, mimo jego zawężenia do jednego tylko rodzaju leku. Wnikliwość tego opracowania powoduje, że czytelnik nie odczuwa założonej wąsko tematyczności problemu, a odwrotnie – odbiera go jako istotny i znaczący w historii nauki.

Wartość omawianej książki podnosi dodatkowo staranność i estetyka wydania. Reprodukacja, ukazująca wnętrze apteki sprzed wieków, w której opium dostępne było i wykorzystywane, jak widać, „na miejscu”, przyciąga wzrok, a liczne zamieszczone w tekście ilustracje wprowadzają w nastrój tamtych lat, gdy poznanie i wykorzystanie opium i opioidów przyciągało uwagę wielu badaczy przyczyniając się jednocześnie znacząco do ogólnego rozwoju nauki o leku w Polsce XIX wieku.

Krzyszyna Kabzińska
(Warszawa)

Gabriel Brzęk: Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i Jego Twórca. Lublin 1994, Wydawnictwo Lubelskie Nowe, 199 s. 1 nlb.

Książka, która jest plonem wieloletniej pracy Autora, stanowi istotny wkład w historię zoologii w Polsce. Przedstawiony w 7 rozdziałach materiał wymaga jednak uważnej lektury, gdyż układa się w dwa odrębne wątki, odnoszące się do różnych problemów, ściśle ze sobą splecionych w toku narracji. Pierwszy to biografia, przedstawiona w formie ciekawej gawędy, jednej barwniejszych postaci Galicji połowy XIX wieku, Włodzimierza Dzieduszyckiego – opis jego życia, środowiska społecznego, pasji badawczych i prac społecznych. Relacja jest przepojona prawdziwą fascynacją barwnością życia wybitnego kresowiaka, jego możliwościami i osiągnięciami. Drugim tematem, równie ważnym dla Autora, jest monograficzny opis znaczącej placówki naukowej, którą Dzieduszycki stworzył.

Książka podzielona jest na siedem rozdziałów: *Przedmowa*; I. *Geneza polskiego muzealnictwa przyrodniczego*; II. *Początki Muzeum im. Dzieduszyckich*; III. *Włodzimierz Dzieduszycki jako zoolog-ornitolog, myśliwy, pionier ochrony przyrody w Polsce, archeolog*; IV. *Włodzimierz Dzieduszycki jako patriota, społecznik*,